

Mariazell és Magyarország

EGY ZARÁNDOKHELY EMLÉKEZETE



Kiállítás
a Budapesti Történeti Múzeum
Kiscelli Múzeumában

II.

MIRÁKULUMOS KÖNYVEK, FOGADALMI KÉPEK, DEVÓCIÓ ÉS MEDICINA

TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA

A MARIAZELLI MIRÁKULUM- IRODALOMRÓL EGY MAGYAR NYELVŰ MIRÁKULUMOS KÖNYV KAPCSÁN

A mariazelli zarándokhely történetének és a mirákulum-szövegeknek az együttes megjelentetése a 17. század elejétől 1759-ig folyamatos volt ugyan, de az első magyar nyelvű összeállítás csak a 18. század közepén látott napvilágot. Ezek a kegyhely megismertetését célzó kiadványok 1645-ig latin, azt követően egy kivétellel német nyelven jelentek meg. Rendszerint történeti bevezetővel kezdődnek, majd ezt követik a tematikusan csoportosított vagy időrendbe sorolt mirákulum-elbeszélések. Kivételnek számít az 1744-es kiadvány, melynek szerzője a *Salve Regina* kifejezéseirehöz rendelte hozzá a tematikusan, azon belül időrendben csoportosított eseteket.¹ 1690 előtt szabálytalan időközökben, 1690-től általában tízévente, 1747–1751 között évente, 1753–1759 között két évente jelent meg egy-egy nyomtatvány. A hatszáz éves jubileumra 1758-ban kiadott gyűjteményt reprezentatív összegzésnek szánták a fontosabb eseményekről, támogatókról, zarándokokról, adományokról, búcsúengedélyekről és a csodákról. Ebben külön fejezet szól a császári család mariazelli kapcsolatairól, s tájékoztatást kapunk a jelentősebb magyar vonatkozásokról.² Mindezek a gyűjtemények kisebb-nagyobb eltérést mutatnak a kéziratos feljegyzésekhez való viszony, a válogatás, az irodalmi kidolgozás, a történeti adatok, hitelesítő toposzok és idézetek használata szempontjából.³ Az összeállítók közül érdemes kiemelni az egymás után három mirákulumos könyvet kiadó Kilian Werlein nevét, aki 1725–1737 között Sankt Lambrecht-i apát volt;⁴ 1727-ben Joseph Emanuel Fischer von Erlach tervei alapján ő készítette el a mariazelli kegyolárt, s Sankt Lambrechtben is jelentős építkezések fűződnek hozzá.

Az 1753-ban Steyrben megjelent, magyar nyelvű összeállítás csupán az első része egy három kötetből álló sorozatnak. A második kötet 1759-ben, a harmadik 1766-ban látott napvilágot Győrben.⁵ Az összeállító az első kötet ajánlásának végén „P. E. I. B. L.” monogrammal jelöli magát, melynek feloldása: Pater Emericus Imre[c]h Benedictinus Lambertini.

Imreh Imre életéről keveset tudunk. Németújváron született 1707. október 5-én, majd 1730-ban lépett a Sankt Lambrecht-i bencések közé. 1733-as pappá szentelését követően először kooperátori munkát végzett a stájerországi Marientalban, majd hosszú éveken át magyar gyóntatóként működött Mariazellben, 1750–1755 között vikárius volt Wegscheidben. 1779. április 30-án hunyt el.⁶ Egyetlen ismert nyomtatott munkája a mariazelli mirákulumok gyűjteményének fordítása.

Az első kötet az ajánlás, előszó és történeti áttekintés után az 1370–1614, a második az 1614–1638, a harmadik az 1638–1642 közötti időből száz-száz, azaz a három kötet összesen háromszáz mirákulum-elbeszélést tartalmaz időrendben. A három kötet összterjedelme meghaladja a hatszáz nyolcadrétű oldalt. Az első kötet – az Országos Széchényi Könyvtár példányában egykor meglévő – címlapelőzékének mindkét oldalát egy-egy rézmetset díszítette: az egyik a mariazelli kegyszobrot, a másik a kincstári kegyképet ábrázolta.

A mű főcíme – *Élő vizeknek kúttya* – Mária kedvelt allegorikus megnevezésére utal az *Énekek énekéből*, egyben emlékeztet Hieronymus Jahrvogel 1700-ban kiadott mariazelli⁷ és Kummer László 1734-től több kiadásban megjelent, Orosz Ferenc által magyarra is lefordított máriavölgyi mirákulumos könyvének azonos címére.⁸ A címlap közli azt is, hogy a könyv „együgyű pennával le-iratott száz példák”-at tartalmaz, s az előjárók engedélyével jelent meg. A celli Máriához szóló ajánlás „Magyar Hazánk Nagy Aszszonyának” nevezi a celli szüzet, s hangsúlyozza, hogy ez az első, a celli Mária kegyességét „magyar igékkal ki-jelentő könyvetske”. Az ajánlás szerzője a különböző típusú csodákat alapul véve köl-

tői kérdések sorával fordul Máriához, s tekintélyi hivatkozásokkal és saját életének példáival tanúsítja sokrétű segítségét. Könyve fő célját Mária tiszteletének terjesztésében jelöli meg.

Az előszó további megjegyzéseket tartalmaz a szerző motivációjáról, és megnevezi az alapul vett forrásmunkát. Már az első mondat megemlíti a kultusz helyét öt év múlva esedékes hatszáz éves jubileumát (1757), s az utalás jelzi, hogy egyrészt az előszó a megjelenés előtti évben, 1752-ben íródott, másrészt a munkát a közelgő évforduló is ösztönözhatta. Nem lehetetlen, hogy az összeállítás elkészítését Eugen Inzaghi Sankt Lambrecht-i apát (1737–1760) is támogatta, akit szoros kapcsolat fűzött Mariazellhez, s 1757-ben ő szervezte meg a jubileumot. A közelgő jubileum és egy magyar nyelvű munka hiánya mellett a szerző motivációi között számításba kell venni a Mariazellbe érkező magyarországi zarándokok számának csökkenését és a rivális dömölki kultusz növekedését ellensúlyozni kívánó rendi törekvést. Imreh a továbbiakban mentegeti magát, hogy mivel már huszonöt éve elszakadt hazájától, elfelejtette a gyermekkorában a némettel együtt tanult magyar nyelvet, s gyóntatóként sem sok lehetősége volt a gyakorlására. Nem a „tudós világnak” ír, hanem „csak az együgyűeknek” – állítja. Fő célja a zarándokok oktatása, a kegyhelyen felfüggesztett képek, táblák, jelek és más ajándékok magyarázata, s ezzel kíván ösztönözni mások példájának követésére.

Imreh ezután leírja, hogy munkáját nem maga szerezte, hanem a *Benedicta Virgo Cellensis* című, „száz hét esztendő előtt Grétz városában” kiadott könyvet fordította magyarra, „némelly példákat megszerzván, némellyekben pedig valamit el-is hagyván”. Megismétli, hogy „az együgyűek kedvéért”, „együgyű pennával” akart írni, majd mentegeti magát az ortográfia fogyatékoságai miatt. Részben azzal, hogy „a magyar nyelvnek közép-szerént-való megfogását könnyebnek ítélem lenni hogy sem annak igazán-való írását”, részben azzal, hogy könyvét előljárói meghagyásából külföldön kell kinyomtatnia. Csak azokat a példákat írja le, melyekről valamilyen tudósítás állt rendelkezésére. Megismétli, hogy a munka célja Mária kegyességének kinyilvánítása és a bűnösök ösztönzése Mária tiszteletére. Ezt a célt szolgálják a szövegbe illesztett idézetek is. Végül ismerteti könyve felépítését, és jelzi szándékát évente száz példa kinyomtatására.

Az előszóban említett forrásmunka Johann Urban Pickelius 1645-ben Grazban kiadott latin nyelvű mirákulumos könyve, mely a következő évben rövidítve németül is megjelent.⁹ A bencés rendtörténeti források Pickeliusról mindössze

annyit árulnak el, hogy korábban jezsuita volt, Bécsben teológiát tanult, majd a Sankt Lambrecht-hez tartozó Weisskirchenben volt kooperátor.¹⁰ Az osztrák jezsuita rendtartomány személyi katalógusából megtudjuk azt is, hogy 1608-ban született Klagenfurtban, 1626-ban lépett a rendbe, s tanulmányait Leobenben, Grazban, Linzben és Bécsben végezte.¹¹ Hármass fogadalmát követően egy-egy évig Judenburgban és Kremsben működött mint szónok, gyóntató és az iskola prefektusa. 1641-ben vált meg a jezsuitáktól Millstadtban.

Pickelius sem önállóan dolgozott: ő Thomas Weiß *Diva Virgo Cellensis* című, 1637-ben Bécsben kiadott, az 1370–1637 közti időből kétszáz csodaleírást tartalmazó könyvét dolgozta át és egészítette ki az 1638–1644 közti időszak százöt mirákulum-elbeszélésével. Megtartotta Weiß művének kronologikus rendjét, a folyamatosan számozott, viszonylag rövid elbeszéléseket részletesen kidolgozta, számos idézettel bővítette, stílusát irodalmi szintre emelte. Az adatszerű közlések egy részét elhagyta. Mindkét kiadványt számos rézmetszet díszíti, s bár a két könyv metszetei részben ugyanazokat a történeteket illusztrálják, a Pickelius-mű metszetei nem tekinthetők a Weiß-féle ábrázolások egyszerű átvételének.

Pickelius összeállítását Benedikt Pierin Sankt Lambrecht-i apát (1638–1662) III. Ferdinándnak és fiának, Ferdinánd főhercegnek, továbbá II. Ferdinánd emlékének szóló terjedelmes ajánlása vezeti be. Ismeretes, hogy Pierin volt a legjelentősebb Sankt Lambrecht-i apát a 17. században; ő bízta meg Domenico Sciassiát a mariazelli templom átépítésével és a Sankt Lambrecht-i apátság új építkezéseivel.¹² Az előszóból kitűnik az is, hogy ő ösztönözte Pickeliust a mirákulumok feljegyzésére és az új, javított stílusú, bővített összeállítás megjelentetésére. Ugyanitt megtalálható a forrása az Imreh-féle előszó „együgyű pennával” kitételeinek. A gyűjteményt Máriához szóló könyörgés és három mutató zárja a szükséghelyzet-típusok, a szükséghelyzetek mint exemplumok vásár- és ünnepnap evangéliumokhoz fűződő kapcsolatának jegyzékével, valamint a szövegben előforduló Mária-epitetonok felsorolásával.

Mindezt figyelembe véve megállapítható, hogy a magyarra fordított mű kiválasztását több tényező befolyásolhatta. Nem magától értetődő ugyanis, hogy amikor a 18. század közepén rendelkezésre állt a mariazelli mirákulumos könyvek egész sorozata, Imreh egy száz évnél régebbi munkához nyúlt vissza. Ösztönözhatta ebben a Pickelius-mű igényes irodalmi megformálása, az abban található számos magyar vonatkozás, valamint az, hogy

a gyűjtemény mirákulum-elbeszélései rendkívül hosszú időszakot fognak át. Ahogy az 1640-es évek közepén a mariazelli templom átépítésének kezdetén fontos volt a múlt hangsúlyozása, ugyanez a gondolat inspiráló lehetett a hely hatszáz éves jubileumi előkészületeinek idején is.

A forrással való összevetés alapján megállapítható, hogy Imreh megtartotta az eredeti mű szerkesztését, a szöveget azonban részben átdolgozta. Az első kötet elé új ajánlást és előszót írt, a harmadik kötet elé az első előszó gondolatait megismétlő, újabb rövid előszót illesztett, a mutatókat elhagyta. A harmadik kötetben ugyancsak elhagyta az 1642–1644 közti időszakból való, száz feletti utolsó tíz szöveget. A történeti bevezetőt új részcímmel és bekezdésekkel tagolta az áttekinthetőség érdekében. Értelmező betoldásokat, átvezető részeket illesztett be, másutt rövidített a lényeg megtartása mellett. A rövidítésnek, összevonásnak, átszerkesztésnek a leíró részek és egyes adatok estek áldozatul elsősorban, melynek következtében a szöveg elbeszélő jellege lépett előtérbe. Viszonylag ritkán élt tartalmi kiegészítésekkel, bibliai példák vagy aktuális történeti adatok betoldásával. Az idézetek forráshivatkozásait a lapszélről áthelyezte a főszövegbe, ez azonban nem nehezíti meg az olvasást. Megőrizte a mirákulum-elbeszélések szerkesztését, s ezek fordítása pontosabban követi az eredetit. Az elbeszélések végére illesztett erkölcsi tanulságot néha rövidítve, az idézetek egy részének elhagyásával adja vissza.

A fordítói önállóságot mutatja a szövegbe illesztett szólások, magyaros kifejezések nagy száma. Ezek tükrében az előszó mentegetőzése a magyar nyelv elfelejtése miatt a kötelező szerénység toposzaként értékelhető. Néhány példa az első kötet előszavából: „mind úntalan tsak azon bakot nyuzzák”, „A tudósotkák és finnyásák mardasó itéletektől mentebb maradok”, „kimohozott ifjúságát meg-haladván”, „é világnak szarándokságából ki-költöztvén”, „szerelmes hitvös társa”, „szerelmes Hazánknak ditsösésiges koronás királlyá”, „azon eszeskedik”. Néhány további példa a harmadik kötet mirákulum-szövegeiből (zárójelben a lapszám-mal): „az iszonyúképpen dühösködő tűz meg-zaboláztatik” (10.), „puskáját ... ki-süvöltvén” (13.), „vaklandos fiatskájokkal” (44.), „meg-keményedett lélekkel, és izetlen nyelvel” (142.), „minden maga vonogatása nélkül” (221.). Az átdolgozás stílusa többnyire gördülékeny, csak itt-ott érezhető a latinos mondatszerkesztés hatása. Mindezek alapján Imreh munkája beilleszthető a 18. századi magyar nyelvű egyházi próza figyelemre méltó teljesítményei közé.

JEGYZETEK

- ¹ STAINDL, BASIL: *Cellerisches Salve Regina, oder Fernere Beschreibung jener Gutthaten... von a. 1730 bis ... 1739... zu Zell... gewürcket hat.* Maria Cell 1744
- ² STERNEGGER 1758.
- ³ HAMMER 1996.
- ⁴ WERLEIN, KILIAN: *Neu-eröffneter Gnadenschatz oder Beschreibung jener Gutthaten, welche in den Jahren hero...von 1700 biß 1709... in ... Gnaden Hauss zu Zell ... erwiesen hat.* Steyr 1717; Uő.: *Neu-eröffneter Gnadenschatz oder Beschreibung jener Gutthaten, welche ... von 1710 biss 1719 ... zu Zell ... erwisen hat.* Grätz 1719; Uő.: *Annoch offenstehender Gnaden-Schatz... Beschreibung jener Gutthaten, welche ... von Anno 1710 bis Ende 1719. Jahrs in den ... Gnadenhaus zu Zell ... gewircket hat.* Steyr 1722; Uő.: *Unaufhörlicher Gnaden-Schatz...von Anno 1719 biß Ende des 1729. Jahrs... Steyr 1737*
- ⁵ *Élő vizeknek kútyta. Cant. 4. v. 15. A' vagy A stáir-orozági havasokon az ő kedves Czéllájában tsudákkal tündöklő Maria.* Steyr 1753. [II. kötet:] Győr 1759. [III. kötet:] Győr 1766.
- ⁶ GRAFF 1772., Nr. 316. SL III B e 1; ZECHNER, NORBERT: *Catalogus Lambertinus Alphabeticus inc. a. 1600.* SL o. Sign; vö. SÓLYMOS SZILVESZTER: *Pannonhalma kapcsolata Mariazell-lel a történelem folyamán.* In: Uő.: *Benedictina.* Bencés írások. Pannonhalma 2001. 79–87, itt: 86.
- ⁷ JAHRVOGEL: *Puteus Aquarum Viventium. Cant. 4. Brunn Der Lebendigen Wässer ...Beschreibung der wunderbarlichen Geschichten... zu Zell von... 1690 bis 1700.* Steyr 1700.
- ⁸ KUMMER, LADISLAUS: *Puteus aqarum viventium cant 4. Marianischer ... Gnaden-Brunn... Pressburg 1734*
- ⁹ PIKELIUS, JOANNES URBANUS: *Benedicta Virgo Cellensis.* Grätz 1645; Uő.: *Histori von unser Lieben Frawen zu Zell in Steyermark.* Grätz 1646.
- ¹⁰ GRAFF 1772. 338–339.
- ¹¹ LUKÁCS, LADISLAUS: *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I. II. (1601–1640).* Romae 1982. 705.
- ¹² PLANK 1976. 66–70.

II-1.

Thomas Weiß: *Diva Virgo Cellensis, Vienna, 1637*

Győr, Egyházmegyei Könyvtár, jelzet: XVI.14.34
Papír, 8°, 342 [348] pp.

Az első mariazelli mirákulumos könyv, Christoph Andreas Fischer *Historia Ecclesiae Cellensis ad Beatam Virginem* című műve 1604-ben jelent meg. (ld. OSZK, App. 1967) Ezt 1637-ben másodikként követte Thomas Weiß Sankt Lambrecht-i bencés szerzetes könyve, mely az 1370–1637 közti időszak kétszáz mariazelli mirákulumának leírását tartalmazza. A kötetet összesen 10 rézmetszet illusztrálja, 7 a legnevezetesebb csodákat ábrázolja (ld. a 63. és 67. oldalon), köztük Nagy Lajos legendáját is (ld. a 319. oldalon) egy pedig III. Ferdinánd és család-

A KÖTETBEN HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

INTÉZMÉNYEK ÉS GYŰJTEMÉNYI EGYSÉGEK

BG
Bibliothek des Benediktinerstiftes Göttweig

BTM
Budapesti Történeti Múzeum, Budapest

EKK Bp
ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattár, Budapest

KÖH
Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest

FLP
Főpátsági Levéltár, Pannonhalma

LA
Steiermärkisches Landesarchiv, Graz

MNG
Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

MOB
Múemlékek Országos Bizottsága, Budapest

MOL
Magyar Országos Levéltár, Budapest

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár, Budapest

OSZKK
Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Budapest

ÖNB
Österreichisches Nationalbibliothek, Bécs

SL
Stiftsarchiv St. Lambrecht

SLF
Stiftsarchiv Lilienfeld

SzPL
Székesfehérvári Püspöki Levéltár, Székesfehérvár

TA
Tibold Attila gyűjteménye, Pannonhalma

FOLYÓIRATOK, PERIODIKÁK

AH
Ars Hungarica

AHA
Acta Historiae Artium

MÉ
Művészettörténeti Értesítő

PZ
Pressburger Zeitung

TBM
Tanulmányok Budapest múltjából

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

AGGHÁZY 1959
AGGHÁZY MÁRIA: *A barokk szobrászat Magyarországon*. I–III. Bp. 1959.

ART IN THE MAKING
Art in the Making. Italian Painting before 1400. Kiállítási katalógus. Ed. BOMFORD, DAVID. National Gallery London 1989–1990.

AURENHAMMER 1956
AURENHAMMER, HANS: *Die Mariengnadenbilder Wiens und Niederösterreichs in der Barockzeit. Der Wandel ihrer Ikonographie und ihrer Verehrung*. (Veröffentlichungen des Österreichischen Museums für Volkskunde. VIII.) Wien 1956.

AZ ÁLLAMALAPÍTÁS KORÁNAK ÍROTT FORRÁSAI
Az államalapítás korának írott forrásai. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette KRISTÓ GYULA. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15. Szeged 1999.

BAGIN 1988
BAGIN, ANTON: *Kostoly a kaplnky hlavného mesta SSR Bratislavy*. Bratislava 1988.

BÁLINT 1942
BÁLINT SÁNDOR: *Egy magyar szentember*. Orosz István önéletrajza. Bp. 1942.

BÁLINT 1943
BÁLINT SÁNDOR: *Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. Kassa é. n. (1943)

BÁLINT 1960
BÁLINT SÁNDOR: *Egy ismeretlen régi szegedi városkép*. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1958/59. Szeged 1960. 191–196.

BÁLINT–BARNA 1994
BÁLINT SÁNDOR – BARNA GÁBOR: *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza*. Bp. 1994.

BALOGH 1872
BALOGH AUGUSTINUS FLORIANUS: *Beatissima Virgo Mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum historico-pragmatico adumbravit – parochus Kocsókóczensis. Agriae 1872*.

BARNA 1996
BARNA GÁBOR: *Mariazell und Ungarn. Die Verehrung der Magna Domina Hungarorum*. In: *Schatz und Schicksal*. 281–294.

BARNA 1997
BARNA GÁBOR: *Máriacell és Magyarország. Adalékok a Celli Mária – Magna Domina Hungarorum hazai tiszteléséhez*. AH 25 (1997) 197–219.

BARNA 2001
BARNA GÁBOR: *Búcsújárók*. Bp. 2001

BARNA–HERMANN 1993
BARNA GÁBOR – HERMANN EGYED: *A bátaszékiek máriacelli búcsújárása*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 5 (1993) 1–2. 155–173.

BAROCK IN DER SLOWAKEI
Barock in der Slowakei. A Pamiatky a múzeá folyóirat különszáma, összeáll.: MEDVECKÝ, JOSEF. Bratislava 1992.

BAROK 1998
RUSINA, IVAN et al.: *Dejiny slovenského výtvarného umenia. Barok*. Bratislava 1998.

BEISSEL 1913
BEISSEL, STEPHAN: *Wallfahrten zum Unserer Lieben Frau in Legende und Geschichte*. Freiburg im Briesgau 1913.

BELTING 2000
BELTING, HANS: *Kép és kultusz. A kép története a művészet korszaka előtt*. Bp. 2000.

BERTALAN 1942
BERTALAN VILMOS: *Az óbuda-kiscelli trinitárius kolostor és templom*. Bp. 1942.

BIEDERMANN 1982
BIEDERMANN GOTTFRIED: *Katalog der mittelalterlichen Kunst. Alte Galerie am Landesmuseum Joanneum*. Graz 1992.

BIEDERMANN 1996
BIEDERMANN, GOTTFRIED: *Bemerkungen zum großen »Mariazeller« Wunderaltar*. In: *Schatz und Schicksal*. 107–115.

BLUMAUER-MONTENAVE 1985
BLUMAUER-MONTENAVE, LISELOTTE: *Die Gnadenstatue von Mariazell und ihre Darstellungen*. Wien 1985.

BONOMI 1969
BONOMI, EUGEN: *Die Mirakelbücher der Wallfahrtsorte Óbuda-Kiscell/Kleinzell bei Altofen und Makkos Mária/Maria Eichel bei Budakeszi in Ungarn*. Jahrbuch für Ostdeutsche Volkskunde 12 (1969) 271–300.

BONOMI 1970
BONOMI, EUGEN: *Ungarndeutsche Wallfahrten nach Mariazell (Österreich) im 20. Jahrhundert*. Jahrbuch für Ostdeutsche Volkskunde. Band 13. Marburg 1970. 136–190.

BRUNNER 2002
„...da half MARIA aus aller Not“. *Der Große Mariazeller Wunderaltar aus der Zeit um 1520*. Hrsg. BRUNNER, WALTER. Graz 2002.

ČIČO 2002
Čičo, Martin: *Bratislava I*. In: Čičo, Martin – Kalinová, Michaela – Paulusová, Silvia: *Kalvárie a krížové cesty na Slovensku*. Bratislava 2002. 106–123.

CFH

Catalogus fontium historiae Hungaricae aevoducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCC. I–III. Collegit GOMBOS, ALBINUS FRANCISCUS. Bp. 1937–1938. Legújabb magyar fordítása: Az államalapítás korának írott forrásai. Az előszót írta, a szövegeket válogatta, a kötetet szerkesztette KRISTÓ GYULA. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15. Szeged 1999.

CORETH 1959

CORETH, ANNA: *Pietas Austriaca. Ursprung und Entwicklung barocker Frömmigkeit in Österreich.* Wien 1959.

CORETH 1982

CORETH, ANNA: *Pietas Austriaca. Österreichische Frömmigkeit im Barock.* Wien 1982.

CSATKAI 1953

CSATKAI ENDRE et al.: *Sopron és környéke műemlékei.* Szerk. DERCSÉNYI DEZSŐ. (Magyarország műemléki topográfiája II.) Bp. 1953.

DEHIO

Dehio – Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Steiermark (ohne Graz). Bearb. WOISETSCHLÄGER, KURT – KRENN, PETER. Wien 1982.

DERCSÉNYI 1941

DERCSÉNYI DEZSŐ: *Nagy Lajos kora.* Bp. é. n. [1941]

DEVÓCIÓ ÉS DEKORÁCIÓ. EGER 1987.

Devóció és dekoráció. 18. és 19. századi kolostormunkák Magyarországon. Kiáll. kat. Eger, Dobó István Vármúzeum, 1987. Szerk. LENGYEL LÁSZLÓ. Eger 1987.

DIE WUNDER VON MARIAZELL

Die Wunder von Mariazell. Faksimile-Reproduktion der 25 Holzschnitte eines unbekanntenen deutschen Malers um 1520 nach dem einzigen Exemplar in der Sammlung des Herrn Alfr. Coppenrath in Regensburg. München 1883.

DOLNIČAR 2003

DOLNIČAR, JANEZ GREGOR: *Zgodovina ljubljanske stolne cerkve: Ljubljana 1701–1714.* Szerk. LAVRIČ, ANA. Ljubljana 2003.

EBERHART 1992

Eberhart, Helmut: „...durch ein gethanes Gelübde“. *Zur Bedeutung des Wallfahrtsgedankens im Barock.* In: Lust und Leid. Barocke Kunst – Barocke Alltag. Red. Schwarzkogler, Ileana. Graz 1992.

EBERHART 1996

Eberhart, Helmut: *Magna Mater Austriae. Zur Wallfahrts-geschichte von Mariazell von der Gründung bis in das 19. Jahrhundert.* In: *Schatz und Schicksal.* 23–34.

EBERHART 2003

EBERHART, HELMUT: *A mariazelli zárandokhely története és jelentősége.* In: *Mariazell és Magyarország.* 30–40.

EPHEMERIDES

Ephemerides Cellenses ab Anno 1704. SL o. Sign.

EREMIASCH 1713

EREMIASCH, AMILIAN ADALBERT: *Apparatus exegeticus ad conscribendam Historiam seu annales ecclesiae Miraculosa B. M. Virginis Cellensis in Styria ex chartophylacio Lambertino desumptas Anno 1713.* SL o. Sign.

ESTERHÁZY PÁL 1690

ESTERHÁZY PÁL: *Az egész világon...* Nagyszombat, 1690. Hasonmás kiadás: A szöveget gondozta KÓSZEGHY PÉTER. Kísérő tanulmány: KNAPP ÉVA – TÜSKÉS GÁBOR, valamint GALAVICS GÉZA. Bibliotheca Hungarica Antiqua XXX. Bp. 1994.

FALLENBÜCHL 1940

FALLENBÜCHL FERENC: *A rabváltó trinitárius szerzetesek Magyarországon.* Bp. 1940.

FARBÁKY 1990

FARBÁKY PÉTER: *A budai ágostonos (majd ferences) templom és kolostor.* MÉ 39 (1990) 166–197.

FAZEKAS 2003

FAZEKAS ISTVÁN: *Máriacell és a magyar nemesség a barokk korban.* In: *Mariazell és Magyarország.* 102–115.

FELL 1996

FELL, HEIDELINDE: *Tresore des Glaubens. Die Schatzkammer von Mariazell.* In: *Schatz und Schicksal.* 1996. 77–88.

FIDLER 1990

FIDLER, PETR: *Architektur des Seicento. Baumeister, Architekten und Bauten des Wiener Hofkreises.* Habilitációs értekezés. Kézirat. Innsbruck 1990.

FIDLER 1997

FIDLER, PETR: *Domenico Sciascia und seine Landsleute in Österreich und im Königreich Ungarn.* In: *Graubündner Baumeister und Stuckateure.* Beiträge zur Erforschung ihrer Tätigkeit im mitteleuropäischen Raum. Hrsg. KÜHLENTHAL, MICHAEL. Locarno 1997. 309–338.

FILA–JUG 1997

FILA BÉLA – JUG LÁSZLÓ: *Az egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai.* Kisterenye–Bp. 1997.

FLORES MARIANI 1777

LADISLAV A. S. STEPHANO: *Flores Mariani, sive: gratiae et beneficia B. V. Mariae Cellensis, quae in ecclesia RR. PP. Discalceatorum Ordinis SSS. Trinitatis redemptionis captivorum, In Hungaria ad Vetus Budam ... collitur.* Budae 1777.

FRANCOVÁ–GRAJCIAROVÁ 2001

FRANCOVÁ, ZUZANA – GRAJCIAROVÁ, ŽELMÍRA: *Bratislavská maliarska rodina Majschovcov.* [A pozsonyi Majsch festőcsalád.] Kiállítási katalógus. Bratislava 2001.

FRANZ 1909

FRANZ, ADOLPH: *Die kirchlichen Benediktionen im Mittelalter.* Band II. Freiburg i. B. 1909. 521.

FRIEß 1980

FRIEß, NATALIE: *Domenico Sciascia.* Disszertáció. Graz, Universität, 1980.

FRINTA 1998

FRINTA, MOJMIR: *Punched decoration on late medieval panel and miniature painting.* 1–2. Prague 1998.

GALAVICS 1986

GALAVICS GÉZA: *Kössünk kardot az pogány ellen.* Török háborúk és képzőművészet. Bp. 1986.

GALAVICS 1988

GALAVICS GÉZA: *A mecénás Esterházy Pál.* (Vázlat egy pályaképhez.) MÉ 37 (1988) 136–161.

GALAVICS 1992

GALAVICS GÉZA: *Főúri búcsújárás a XVII. században.* (A búcsújárás mint a néprajz és a művészettörténet közös kutatási feladata). In: *Közéletések* 1992. 65–69.

GARAS 1955

GARAS KLÁRA: *Magyarországi festészet a XVIII. században.* Bp. 1955.

GARAS 1960

GARAS, KLÁRA: *Franz Anton Maulbertsch 1724–1796.* Bp. 1960.

GERSTENBERGER 1996

GERSTENBERGER, MARIANNE: *Die gotische Wallfahrtskirche in Mariazell.* In: *Schatz und Schicksal.* 35–50.

GBKÖ/BAROCK 1999

Geschichte der bildenden Kunst in Österreich. IV. Barock. Hrsg. LORENZ, HELMUT. München – London – New York 1999.

GBKÖ/GOTIK 2000

Geschichte der bildenden Kunst in Österreich. II. Gotik. Hrsg. BRUCHER, GÜNTER. München–London–New York 2000.

GOTIK IN DER STEIERMARK

Gotik in der Steiermark. Katalog der Steirischen Landesausstellung, Stift St. Lambrecht. Graz 1978.

GRAFF 1772

GRAFF, AEMILIANUS: *Catalogus Monasterij Sancti Lambertii [...]* Anno M.DCC.LXXII, no. 316. SL III B e 1

GUGITZ 1950

GUGITZ, GUSTAV: *Das kleine Andachtsbild in den österreichischen Gnadenstätten in Darstellung, Verbreiterung und Brauchtum nebst einer Ikonographie.* Wien 1950.

GUGITZ 1955–1958

GUGITZ, GUSTAV: *Österreichs Gnadenstätten in Kult und Brauch.* 5 Bde. Wien 1955–1958.

GYARMATHY 1863

GYARMATHY JÁNOS: *Nagy-Maria-Czeli búcsújárás I–VII.* Religio 1863. I. félév 324–325, 332–333, 349–350, 356–357, 364–365, 371–373, II. félév 51–53, 67–68.

GYÖRFFY 1977

GYÖRFFY GYÖRGY: *István király és műve.* Bp. 1977.

HAMMER 1996

HAMMER, ELKE: *Mariazeller Mirakelliteratur der frühen Neuzeit.* In: *Schatz und Scicksal.* 193–207.

C. HARRACH–KISS 1983

C. HARRACH ERZSÉBET – KISS GYULA: *Vasi műemlékek.* Szombathely 1983.

HÓMAN–SZEKFŰ 1936

HÓMAN BÁLINT – SZEKFŰ GYULA: *Magyar történet.* Bp. 1936.

INTERNUS TEMPLI STATUS

Kiscell, felosztatási iratok. Internus Templi Status, fols. 92r–101r.

JANKOVICH MIKLÓS GYŰJTEMÉNYEI

Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei. A MNG kiállításának katalógusa. Szerk. MIKÓ ÁRPÁD. Bp. 2002.

JAHRVOGEL 1700

JAHRVOGEL, P. HIERONYMUS: *Puteus Aquarium Viventium Cant. 4. Brunn der Lebendigen Wässer.* Steyr 1700.

JORDÁNSZKY 1836

JORDÁNSZKY ELEK: *Magyar Országban, 's az ahhoz tartozó Részekben lévő bődögságos Szűz Mária kegyelem' Képeinek rövid leírása. Posenban 1836. Reprint kiadás: Bp. 1988.*

KAINDL 1996

KAINDL, HEIMO: *Zur ewig sichtbaren Huld und Ehr... Die künstlerische Einrichtung der Wallfahrtskirche Unserer lieben Frau in Mariazell. In: Schatz und Schicksal. 63–75.*

KINSEY 2000

KINSEY, LAURA LYNNE: *The Habsburgs at Mariazell: Piety, Patronage and Statecraft. 1620-1760. Dissertation, University of California. Los Angeles 2000.*

KISCELL, FELOSZLATÁSI IRATOK

MOL, Helytartótanácsi levéltár, C 103, A felosztalt magyarországi kolostorok leltárai, Trinitárius kolostorok, 24. csomó, *De Trinitariis Budensis.*

KIRSCHBAUM-BRAUNFELS

Lexikon der christlichen Ikonographie I-VIII. Szerk. KIRSCHBAUM ENGELBERT, BRAUNFELS, WOLFGANG et al. Freiburg–Basel–Wien 1968–1976.

KNIES 1896

KNIES, KARL: *Die Punzierung in Österreich. Eine geschichtliche Studie. Wien 1896.*

KOPTIK: COMPENDIUM

KOPTIK, ODO: *Compendium historicum von dem Ursprung und Merckwürdigkeiten des Gnaden- und Wunderreichen Orths Neu Mariae-Zell Bey Dömelck... Ödenburg 1749.*

KOPTIK: DESCRIPTIO

KOPTIK, ODO: *Descriptio historica et geographica Cellae-Marianae. EKK Bp. Ab 220.*

KOPTIK: ELENCHUS

KOPTIK, ODO: *Elenchus Gratiarum a Beatissima Virgine Cellensi nobilibus Quibusque concessam. SL No. 1486. III A/b/13.*

KOPTIK: REGIO MARIANA

KOPTIK, ODO: *Regio Mariana. I–V. SL No. 1487. III A/b8–12. Bd. 2. VI. SL No. 1486. III A/b 13.*

KOVÁCS ÉVA 1998

KOVÁCS ÉVA: *Species - modus - ordo. Válogatott tanulmányok. Szerk. VERŐ MÁRIA és TAKÁCS IMRE. Bp. 1998.*

KÖNIG 1976.

KÖNIG, ULRIKE.: *Balthasar Ferdinand Moll, ein Bildhauer des Wiener Spätbarock. Dissertation, Wien, 1976.*

KÖZELÍTÉSEK 1992.

Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára. Szerk. MOHAY TAMÁS. Debrecen 1992.

KRENN 1967.

KRENN, PETER: *Der Große Mariazeller Wunderaltar von 1519 und sein Meister. In: Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz 2 (1966/67). Graz 1967. 31–51.*

KURZER ENTWURF

Kurzer Entwurf, Deren, in dem Hoch-Gräfllich Zichy-Berényi-Marianischen Gottes-Haus, sich befindlichen Altären. MOL, P 707, Zichy-levéltár, Fasc. 12 et G. N. 96., fols. 412–417v. [Közli: SCHOEN 1930. 145–148.]

KUMOROVITZ 1983

KUMOROVITZ L. BERNÁT: *I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi (és "török") háborúja. Századok 117 (1983) 919–982.*

KÜKÜLLEI 2000

KÜKÜLLEI JÁNOS: *Lajos király krónikája. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta KRISTÓ GYULA. Bp. 2000. (Millenniumi Magyar Történelem. Források.)*

LIPP 2002

LIPP MÓNKA: *Művészet a XVIII. századi Óbudán Szent Ivó oltárképeinek tükrében. Bp. 2002.*

MACHER 1835

MACHER, MATHIAS: *Der Pilger nach Maria Zell in Steiermark. Eine historisch-topographische Darstellung diese berühmten Wallfahrtsortes. Wien 1835.*

MAGYARORSZÁGI MŰVÉSZET 1300-1470 KÖRÜL

Magyarországi művészet 1300-1470 körül. Szerk. MAROSI ERNŐ. Bp. 1987. I-II. kötet

MARIAZELL ÉS MAGYARORSZÁG

Mariazell és Magyarország. 650 év vallási kapcsolatai. Szerk. BRUNNER, WALTER – EBERHART, HELMUT – FAZEKAS ISTVÁN – GÁLFFY ZSUZSANNA – HAMMER-LUZA, ELKE – HEGEDŰS ANDRÁS. Esztergom–Graz 2003.

MARIAZELL UND UNGARN

Mariazell und Ungarn. 650 Jahre religiöse Gemeinschaft. Hrsg.: BRUNNER, WALTER – EBERHART, HELMUT – FAZEKAS, ISTVÁN – GÁLFFY, ZSUZSANNA – HAMMER-LUZA, ELKE – HEGEDŰS, ANDRÁS. Graz–Esztergom 2003.

MÁRIA-CZELI LILIOMOK 1858

Mária-czeli liliumok. Az 1857. sept. 8-ki Mária-Czeli magyar országos bucsujáratra vonatkozó történeti jegyzetek, főpásztori levele. Előkészületek, utazási rajzok, versezetek, s egyházi beszédek gyűjteménye. Pest 1858.

MARIE 1996

Marie. Le culte de la vierge dans la société médiévale. Ed. IOGNA-PRAT, DOMINIQUE – PALAZZO, ÉRIC – RUSSO, DANIEL. Paris 1996. 15–43.

MMT–BP1

HORLER MIKLÓS et al.: *Budapest műemlékei. (Magyarország műemléki topográfiája IV.) Szerk. POGÁNY FRIGYES. I. köt. Bp. 1955.*

MMT–BP2

HORLER MIKLÓS et al.: *Budapest műemlékei. (Magyarország műemléki topográfiája VI.) Szerk. POGÁNY FRIGYES. II. köt. Bp. 1962.*

MMT–P

Pest megye műemlékei. (Magyarország műemléki topográfiája V.) Szerk. DERCSÉNYI DEZSŐ. I-II. Bp. 1958.

MMT–H2

Heves megye műemlékei. (Magyarország műemléki topográfiája VIII.) Szerk. DERCSÉNYI DEZSŐ – VOIT PÁL. II. köt. Bp. 1972.

MAROSI 1973

MAROSI ERNŐ: *A XIV–XV. századi magyarországi művészet európai helyzetének néhány kérdése. AH 1 (1973) 25–66.*

MAROSI 1982

MAROSI ERNŐ: *Das grosse Münzsigel der Königin Maria von Ungarn. Zum Problem der Serialität mittelalterlicher Kunstwerke. AHA 28 (1982) 3–22.*

MAROSI 1995

MAROSI ERNŐ: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon. Bp. 1995.*

MAUSOLEUM 1664

Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et primorum militantis Ungariae Ducum... Norimbergae 1664. Hasonmás kiadás: Kísérő tanulmány: RÓZSA GYÖRGY. Bibliotheca Hungarica Antiqua XIV. Bp. 1991.

MIHÁLYI 1934

MIHÁLYI ERNŐ: *A magyar falu egyházművészete. Pannonhalma 1934.*

MUROVEC 2001

MUROVEC, BARBARA: *Poslikava cerkve sv. Roka nad Šmarjem pri Jelšah. Acta historiae artis Slovenica 6. 2001.*

MŰVÉSZET I. LAJOS KIRÁLY KORÁBAN

Művészet I. Lajos király korában 1342-1382. Katalógus. Szerk. MAROSI ERNŐ, TÓTH MELINDA, VARGA LÍVIA. Bp. 1982.

NAGY JÓZSEF 1996

NAGY JÓZSEF: *A celldömölki búcsújáráhely kialakulása. Celldömölk 1996.*

OPFERGABEN

Opfergaben. SL Schachtel Mariazell, Kirche-Schatzkammer o. Sign.

PACHER 1912

PACHER DONÁT: *A dömölki apátság története. Bp. 1912.*

PATAKY 1951

PATAKY DÉNES: *A magyar rézmetszés története. Bp. 1951.*

PETTSCHACHER 1668

PETTSCHACHER, GERHARD: *Continuatio gratiorum oder fernere Beschreibung der wunderbarlichen Geschichten, Miracel und Gnaden, so ... in dem berühmten Gottshauß zu Zell in Steyermark vom 1645 biß 1666 ... erweisen worden. Klagenfurt 1668.*

PETTSCHACHER 1678

PETTSCHACHER, GERARDUS: *Benedicta Virgo Cellensis ... Ab Anno 1666 usque ad Annum Christi 1678 factum. Graecy 1678.*

PLANK 1978

PLANK, BENEDIKT: *Geschichte der Abtei St. Lambrecht. Festschrift zur 900. Wiederkehr des Todestages des Gründers Markward von Eppenstein 1076–1976. St. Lambrecht 1978.*

PLANT 1981

PLANT, MARGARET: *Portraits and Politics in Late Trecento Padua: Altichiero's Frescoes in the S. Felice Capelle S. Antonio. The Art Bulletin 63 (1981) 406–425.*

PODLAHA-ŠITTLER 1903

PODLAHA, A. - ŠITTLER, E.: *Chrámový poklad u sv. Vita v Praze. Jeho dejiny a popis, Staré inventáře chrámu Svatovítského. Praha 1903.*

PORKOLÁB 1927

PORKOLÁB ISTVÁN: *Celldömölk. Kismáriacell szabadalmas mezőváros története. Celldömölk 1927.*

PREISS–VLNAS 2001

PREISS, PAVEL – VLNAS, VÍT: *Pietas Austriaca a Bohemia Pia. In: Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století. Katalog výstavy v NG v Praze. Ed. VLNAS, VÍT. Praha 2001.*

PROCESSIONES...

Processiones ad Cellas Marianas de Anno 1692 et 1693. SL Lad. 38. L.; *Processiones ad Cellas Marianas de Anno 1712.* SL Lad. 41. G.; *Processiones venerunt in Cella Marianas 1675.* SL Lad. 41. G.

PROTHOCOLLUM MARIANUM

Prothocollum Marianum S. S. Rosarii in Celis Eiusdem B. V. M. [1633–1782] SL o. Sign.

PSCHYREMBEL 1977

PSCHYREMBEL, WILLIBALD: *Klinisches Wörterbuch.* Berlin-New York 1977.

PULSZKY-RADISICS 1884

A magyar történeti ötvösmű-kiállítás lajstroma. Összeállította: PULSZKY KÁROLY – RADISICS JENŐ. Bp. 1884.

QUITT 1898

P. QUITT, BRUNO: *Zur Geschichte der Mariazeller Kirche, insbesondere ihrer Stuckarbeiten.* Der kirchliche Schmuck. Blätter des christlichen Kunstvereines der Diözese Seckau 29 (1898) 2.

RADOCSEY 1955

RADOCSEY DÉNES: *A középkori Magyarország táblaképei.* Bp. 1955.

REITZNER 1952

REITZNER, VIKTOR: *Alt-Wien-Lexikon für österreichische und süddeutsche Kunst und Kunstgewerbe.* Wien 1952.

RIEDL-KLIER 1958

Lied-Flugblattdrucke aus dem Burgenland. Gesammelt und bearbeitet von RIEDL, ADALBERT – KLIER, KARL M. Eisenstadt 1958.

RMK I-II

SZABÓ KÁROLY: *Régi Magyar Könyvtár (1473–1711), I-II.* Bp. 1879–1885.

RMK III

SZABÓ, KÁROLY – HELLEBRANT, ÁRPÁD: *Régi Magyar Könyvtár. (1473–1711) III.* Bp. 1896–1898. Kiegészítés, mutatók: Bp. 1990–1996.

RMNY II.

Régi Magyarországi Nyomtatványok. II. 1601–1635. Bp. 1983.

RMNY III.

Régi Magyarországi Nyomtatványok. III. 1636–1655. Bp. 2000.

RODLER 1907

RODLER, GERHARD: *Geschichte und Beschreibung der Gnadenkirche Mariazell in Steiermark, mit Illustrationen und Führer durch die Schatzkammer.* Mariazell 1907.

RÓZSA 1973

RÓZSA GYÖRGY: *Magyar történelemábrázolás a 17. században.* Bp. 1973.

ROYT 1994

ROYT, JAN: *Kult a ikonografie sv. Václava v 17. a 18. století.* In: *Svatý Václav v umění 17. a 18. století.* Katalog výstavy v NG v Praze. Praha 1994.

ROYT 1999

ROYT, JAN: *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století.* Praha 1999.

SAINT-JACQUES DE COMPOSTELLE 1978

VIELLIARD, JEAN: *Le Guide du pèlerin de Saint-Jacques de Compostelle. Texte latin du XII^e siècle, édité et traduit en français d'après les manuscrits de Compostelle et de Ripoll.* Mâcon (1938) 1978.

SCHATZ UND SCHICKSAL

Schatz und Schicksal. Steirische Landesausstellung 1996. Mariazell & Neuberg an der Mürz, 4. Mai bis 27. Oktober. Kiállítási katalógus. Hrsg.: EBERHART, HELMUT – FELL, HEIDELINDE. Graz 1996.

SCHEMPER-SPARHOLZ 2001

SCHEMPER-SPARHOLZ, INGEBORG: *Der Hochaltar Johann Bernhard Fischers von Erlach und die Arbeiten Lorenzo Mattiellis in Mariazell.* In: *Barockberichte* Heft 29/30. 2001. 692–728.

SCHMIDT 1977

Schmidt, Leopold: *Via sacra.* Zur Geschichte der „Heiligen Straße“ zwischen Wien und Mariazell. In: *Via Sacra.* 1977. 73–83.

SCHNEEWEIS 1977

SCHNEEWEIS, EMIL: *Wegweiser zur Magna Mater Austriae. Denkmale der Volksfrömmigkeit in der Via sacra.* In: *Via Sacra.* 1977. 84–94.

SCHOEN 1930

SCHOEN ARNOLD: *A budai Szent Anna-templom.* Bp. 1930.

SCHOEN 1935

SCHOEN ARNOLD: *Óbuda múltjából.* Bp. 1935.

SCHWARZ 1992

SCHWARZ, MICHAEL VIKTOR: *Die Schöne Madonna als komplexe Bildform: Prolegomena. Künstlerischer Austausch / Artistic Exchange, Akten des XXVIII. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte* Berlin, 15–20. Juli 1992. Hrsg. GAEHTGENS, THOMAS W. 89–98.

SCHWEIGERT 1996

SCHWEIGERT, HORST: *Die Gnadenstatue und das „Schatzkammerbild“ von Maria-Zell.* In: *Schatz und Schicksal.* 89–105.

SIEBIGS 2000

SIEBIGS, HANS-KARL: *Bauliche Sanierungsmaßnahmen an der Ungarnkapelle des Domes zu Aachen in den Jahren 1991–1994.* Veröffentlichungen des Karlsvereins-Domvereins 3. Aachen (2000).

SIGAL 1989

SIGAL, PIERRE ANDRÉ: *Les marcheurs de Dieu.* Armand Colin 1974. Magyarul: *Isten vándorai.* Középkori zarándoklatok és zarándokok. Bp. 1989.

SKAUG 1994

SKAUG, ERLING: *Punch marks from Giotto to Fra Angelico.* Oslo 1994.

SNIEŻYŃSKA-STOLOT 1979

SNIEŻYŃSKA-STOLOT, EWA: *Studies on Queen Elizabeth's artistic patronage.* Critica d'arte, fasc. n. 166–168 (1979) 97–98.

SRH

Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadinae gestarum. I–II. Ed. SZENTPÉTERY, EMERICUS. Bp. 1937–1938.

STABERL 1996

STABERL, MICHAEL: *Mariazell und die Habsburger.* Die Geschichte der Beziehungen des Hauses Habsburg zur Magna Mater Austriae im übernationalen Heiligtum Mariazell. Dissertation. Wien 1996.

STEINHERZ 1887

STEINHERZ, SAMUEL.: *König Ludwig I. von Ungarn und seine Weihgeschenke für Maria-Zell.* Mittheilungen des Historischen Vereins für Steiermark 35 (1887) 97–106.

STERNEGGER 1758

STERNEGGER, BERTHOLD: *Sechstes Jahr-Hundert der zu Mariam nach Zell in Styermarck angefangenen Walfahrt.* [Steyr 1758]

STERZ 1820

STERZ, MARIAN: *Dreibändiges Compendium über die Geschichte von St. Lambrecht und Mariazell* [um 1820] SL o. Sign.

STILLFRIED 1996

STILLFRIED, AGNES: *Der barocke Umbau der Mariazeller Wallfahrtskirche.* In: *Schatz und Schicksal.* 51–61.

STRAUB 1984

STRAUB, ROLF E.: *Tafel- und Tüchleinmalerei des Mittelalters.* In: *Reclams Handbuch der künstlerischen Techniken.* Bd. 1. Stuttgart 1984.

SÚPIS 1–3.

Súpis pamiatok na Slovensku 1–3. köt. Red. GÜNTHEROVÁ, ALŽBETA. Bratislava 1967, 1968, 1969.

SZACSVAY 1996

SZACSVAY ÉVA: *Üvegképek.* Catalogi Musei Ethnographiae 2. Bp. 1996.

SZAMOSI 1979

SZAMOSI JÓZSEF: *Máriacelli emlékönyv. Képes magyar kalauz.* München–Zürich 1979.

SZAMOSI 1983

SZAMOSI JÓZSEF: *Nagy Lajos király építkezése és emlékei Máriacellben.* Új Látóhatár 33 (1982) 219–229, 405–416. [München 1983.]

SZAMOSI 1987

SZAMOSI JÓZSEF: *Magyar zarándoklatok Máriacellbe.* Katolikus Szemle 39 (1987) 318–338.

SZILÁRDFY 1979

SZILÁRDFY ZOLTÁN: *Kegyképtípusok a pestisjárványok történetében.* In: *Népi gyógyítás Magyarországon.* Szerk. ANTALL JÓZSEF – BUZINKAY GÉZA. Bp. 1979. Orvostörténeti Közlemények Suppl. 11–12. 207–236.

SZILÁRDFY 1981

SZILÁRDFY ZOLTÁN: *Magyar barokk szentképek.* MÉ 30 (1981) 114–135.

SZILÁRDFY 1984

SZILÁRDFY ZOLTÁN: *Barokk szentképek Magyarországon.* Bp. 1984.

SZILÁRDFY 1994

SZILÁRDFY ZOLTÁN: *A magyarországi kegyképek és -szobrok tipológiája és jelentése.* Bp. 1994.

SZILÁRDFY 1995

SZILÁRDFY ZOLTÁN: *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I.* 17–18. század. Szeged 1995.

SZILÁRDFY 1997

SZILÁRDFY ZOLTÁN: *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből II.* 19–20. század. Szeged 1997.

SZILÁRDFY 2000

SZILÁRDFY ZOLTÁN: *Sajátos típusok a magyar szentek barokk kori ikonográfiájában.* In: *Magyar szentek tisztelete és ereklyéi.* Kiállítási katalógus, Esztergom, Keresztény Múzeum, 2000. Szerk. CSÉFALVAY PÁL – KONTSEK ILDIKÓ. 2000. 55–88.

SZILÁRDFY 2003

SZILÁRDFY ZOLTÁN: *Ikonográfia – kultusz történet.* Képes tanulmányok. Bp. 2003.

SZILÁRDFY-TÜSKÉS-KNAPP 1987

SZILÁRDFY ZOLTÁN – TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről*. Bp. 1987.

SZOVÁK 2003

SZOVÁK KORNÉL: *Nagy Lajos király és Mariazell*. In: *Mariazell és Magyarország*. 82–92.

TAKÁCS-PFEIFFER 2001

P. TAKÁCS J. INCE O.F.M. – PFEIFFER JÁNOS: *Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században*. Pápa–Zalaegerszeg 2001.

THUROCZ, JOHANNES DE 1985

JOHANNES DE THUROCZ *Chronica Hungarorum I. Textus*. Ediderunt GALÁNTAI, ELISABETH et KRISTÓ, JULIUS. Bp. 1985. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Series Nova. Tomus VII.) [Magyar nyelvű fordítása: KÜKÜLLEI JÁNOS: *Lajos király krónikája*. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta KRISTÓ GYULA. Bp. 2000. (Millenniumi Magyar Történelem. Források.)]

TÖMÖRY 1932

TÖMÖRY, EDITH: *Die Geschichte der Ungarischen Kapelle zu Aachen*. Ungarische Jahrbücher 12 (1932).

TÖRTÉNELEM-KÉP 2000

Történelem-kép. A MNG kiállításának katalógusa. Budapest 2000. Szerk. MIKÓ ÁRPÁD és SINKÓ KATALIN. Bp. 2000.

TRIUMPH DER PHANTASIE

Triumph der Phantasie. Barocke Modelle von Hildebrandt bis Mollinarolo. Kiállítási katalógus. Wien, Österreichische Galerie Belvedere 1998. Wien 1998.

TÜSKÉS 1993

TÜSKÉS GÁBOR: *Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulumirodalom tükrében*. Bp. 1993.

TÜSKÉS-KNAPP 1995

TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *A barokk és a felvilágosodás között: Koptik Odó (1692–1755)*. Történelmi Szemle 37 (1995) 68–81.

TÜSKÉS-KNAPP 2000

TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Egy történelmi toposz az egyházi irodalomban: Magyarország – Mária országa*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 104. (2000) 573–602.

TÜSKÉS-KNAPP 2001

TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*. Bp. 2001.

TÜSKÉS-KNAPP 2002

TÜSKÉS GÁBOR – KNAPP ÉVA: *Az egyházi irodalom műfajai a 17–18. században*. Bp. 2002.

URBACH 1991

URBACH ZSUZA: „*Genuina effigies...*” *A máriacelli kincstár kegyképének másolata a Szépművészeti Múzeumban*. In: *Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára*. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1991. Szerk. TAKÁCS IMRE, BUZÁSI ENIKÓ, JÁVOR ANNA, MIKÓ ÁRPÁD. Bp. 1991. 255–261.

VALENTINITSCH 1996

VALENTINITSCH, HELFRIED: *Religiöse Propaganda, Kunst und Politik – Die Mirakelbilder des Markus Weiß (gest. 1641) in Mariazell*. In: *Schatz und Schicksal*. 117–129.

VÁMOSSY 1924

VÁMOSSY, ŠTEFAN: *Zur Hundertjahrfeier der Kapelle zu Unserer Lieben Frau am Tiefen Wege in Pressburg*. Bratislava 1924.

VC 1755

Visitatio Canonica De Anno 1755^o. Kézirat, Archiv mesta Bratislavy (Pozsonyi Városi Levéltár), Sign. E. C. 156.

VC 1823

Visitatio Canonica Anno 1823 peracta. Kézirat, Slovenský národný archív (Szlovák Nemzeti Levéltár), Súkromný archív bratislavskej kapituly, kapsa O, fasciculus 1, No 4.

VIA SACRA

Via Sacra. Das Wallfahrtsmuseum in Kleinmariazell. Ausstellung und Katalog von GRÜNN, HELENE. Zweite vermehrte Auflage. Veröffentlichungen des Österreichischen Museums für Volkskunde. Wien 1977.

VEIDER 1947

VEIDER, JANEZ: *Stara ljubljanska stolnica. Njen staobni razvoj in oprema*. Ljubljana 1947.

VRIŠER 1992

VRIŠER, SERGEJ: *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana 1992.

WAGNER-RIEGER 1988.

WAGNER-RIEGER, RENATE: *Mittelalterliche Architektur in Österreich*. Sankt Pölten – Wien 1988.

WAID 1982

WAID, IMMA: *Mariazell und das Zellertal*. Aus Geschichte und Chronik. h. n. 1982.

WALLFAHRT KENNT KEINE GRENZEN

Wallfahrt kennt keine Grenzen. München, Bayerisches Nationalmuseum, 1984. Kiállítási katalógus. Hrsg.: KRISS-RETTENBECK, LENZ – MÖHLER, G. München 1984.

WEIß 1638

WEIß, THOMAS: *Vrsprung und Miracula vnser Lieben Frawen zu Zell in Steyermackht*. Wien 1638.

WIESFLECKER 2003

WIESFLECKER, PETER: *A Habsburgok és Mariazell*. In: *Mariazell és Magyarország*. 41–53.

WINAND 1989

WINAND, KLAUS: *Zur Geschichte und Architektur des Chors und der Kapellenbauten des Aachener Münsters*. Recklinghausen 1989.

WONISCH 1909

OTHMAR WONISCH: *Erinnerungsblätter an die Jubiläums- und Krönungs-Feierlichkeiten in Mariazell in den Jahren 1907 und 1908*. St. Lambrecht 1909. o. n.

WONISCH 1916.

WONISCH, OTHMAR: *Die Gnadenbilder Unserer Lieben Frau in Maria-Zell*. Sankt Lambrecht – Mariazell 1916.

WONISCH 1947

WONISCH, OTHMAR: *Geschichte von Mariazell*, (Mariazeller Wallfahrtsbücher I). Mariazell 1947

WONISCH 1950

WONISCH, OTHMAR: *Beschreibung der Sehenswürdigkeiten von Mariazell*. 1950

WONISCH 1951

P. WONISCH, OTHMAR: *Die Kunstdenkmäler des Benediktinerstiftes St. Lambrecht*. Österreichische Kunsttopographie XXXI. Wien 1951.

WONISCH 1957

P. WONISCH, OTHMAR: *Mariazell*. München 1957.

WONISCH 1960

WONISCH, OTHMAR: *Die vorbarocke Kunstentwicklung der Mariazeller Gnadenkirche*. Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde Steiermark 19. Graz (1960).

ZELLER CALENDER

Zeller Calender [nach 1773] SL Mariazell, o. Sign.